

Varlık Var mıdır?

“Şey” Deyince Neyi Kastediyoruz?

Sabah gözünü açtığında, "Ah evet, yine varım," mı diyorsun? Yoksa önce kahveni içip mi varoluşunun bilincine varıyorsun? Ya da belki de hiç düşünmüyorsun bile; çünkü var olmak, nefes almak kadar kendiliğinden bir eylem gibi geliyor?

Varlık, öyle esrarengiz bir kavramdır ki...

- **Herkes bilir gibi yapar:** Günlük dilde sürekli "var", "yok", "var olmak" deriz.
- **Kimse tanımlayamaz:** Ama oturup "Varlık nedir?" diye sorulduğunda çoğumuz afallarız.
- **Ama herkes onsuz yapamaz:** Varlık olmadan hiçbir düşünce, hiçbir deneyim, hiçbir şey mümkün olmazdı.

İşte bu yüzden filozoflar, tarihin şafağından beri varlığı anlamaya çalışırken şu temel sorulara sarılırlar:

- Varlık mı önceliklidir, yokluk mu? Yokluk, varlığın bir sınırı mıdır, yoksa kendi başına bir şey midir?
- Her varlık aynı şekilde mi var olur? Bir masa ile bir fikir ya da bir duygu aynı türden "var" mıdır?

- "Varım" demek neye dayanır? Bu kişisel bir deneyim midir, yoksa evrensel bir hakikat midir?
- Yok olan bir şey nasıl "anlaşılabilir"? Geçmiş, yok olduğu halde nasıl bir varlığa sahiptir?

Bu sorular, ilk bakışta biraz baş döndürücü gelebilir. Ama zaten baş döndürmek, zihni konfor alanından çıkarıp hakikatin peşine düşürmek felsefenin uzmanlık alanıdır.

Platon: Varlık, Görünmeyenin Gerçeğidir

Platon için **gerçek varlık**, duyularla algıladığımız, değişen ve geçici olan bu dünyadaki şeyler değildir. Onun meşhur İdealar Kuramı'na göre, gördüğümüz her şey, yani algıladığımız her masa, her sandalye, her insan, değişmeyen, sonsuz ve mükemmel olan **İdeaların** birer soluk yansımasıdır, birer gölgesidir.

- Gördüğün bir masa: Aslında kusurlu bir kopyadır, gelip geçici bir **gölgedir**.
- Gerçek masa: Duyularla algılanamayan, akılla kavranabilen, İdealar dünyasında var olan **mükemmel masanın İdeasıdır**.
- Bizim dünyamız: Platon için "olma" ile "olmama" arasında gidip gelen, sürekli değişen, tam olarak var da olmayan, yok da olmayan **bir hayalet koridorudur**.

Varlık, Platon için **değişmeyen, sonsuz, zamansız ve mükemmel olandır**. Yani **İdealar**. Duyusal olan ise sürekli "oluş hâlinindedir," bu yüzden de tam bir "varlık" olarak kabul edilemez. Platon'un metafiziği, adeta bir "görünmezlik lobisi" gibi işler: **"Görünmeyen şey, asıl gerçektir."**

Aristoteles: Varlık, Kategorilere Dökülür

Hocası Platon'un soyut İdealarından ve gölgeler dünyasından usanan Aristoteles, daha "dünyalı" ve somut bir varlık sistemi kurar. Ona göre varlık, duyularımızla algıladığımız bu dünyada, bireysel nesnelerin içinde bulunur.

Aristoteles, varlığı, şeyleri analiz etmek ve anlamak için kullandığımız "**kategoriler**" ile inceler. Bu kategoriler, bir şeyin varoluşunun farklı yönlerini gösterir:

- **Cevher (Töz):** En temel varlıktır. Bir şeyin ne olduğudur, bağımsız olarak var olabilen şeydir (örneğin: insan, ağaç, masa).
- **Nicelik:** Bir şeyin miktarı (örneğin: iki metre boyunda).
- **Nitelik:** Bir şeyin özelliği (örneğin: kırmızı, sıcak).
- **İlişki:** Bir şeyin başka bir şeyle bağlantısı (örneğin: ondan büyük).
- **Yer:** Bir şeyin konumu (örneğin: evde).
- **Zaman:** Bir şeyin ne zaman var olduğu (örneğin: dün).
- **Durum:** Bir şeyin içinde bulunduğu hal (örneğin: oturuyor).
- **Sahip Olma:** Bir şeyin sahip olduğu özellikler (örneğin: silahlı).
- **Etkenlik:** Bir şeyin yaptığı eylem (örneğin: yakıyor).
- **Edilgenlik:** Bir şeyin maruz kaldığı eylem (örneğin: yanıyor).

Örneğin, "Bu masa kırmızı" dediğimizde:

- "Masa" = **Cevher**dir, yani bağımsız varlığı olan temel şeydir.
- "Kırmızı" = **Nitelik**tir, yani masanın bir özelliğidir ve masaya "yapışık" olarak var olur.

Aristoteles'in metafiziğinde varlık, Platon'daki gibi tekil ve değişmez bir "İdea" değildir; aksine **çok-anlamlıdır (homonim)**. Her şey "var"dır ama aynı biçimde değil, farklı kategoriler altında. Onun için en yüce varlık ise,

kendisi hareket etmeyen ama evrendeki her şeyi harekete geçiren, tüm varlıkların temel nedeni olan **İlk Hareket Ettirici (Tanrısal Varlık)**'dir.

Taoizm: Varlık, Akışkanlıktır

Doğu'nun derin felsefelerinden Taoizm, varlığa Batı'dan çok farklı bir perspektif sunar. Laozi der ki: **“Varlık, Tao'dan doğar. Tao ise söylenemez olandır.”**

Tao, tanımlanamayan, adlandırılamayan, her şeyin ötesinde olan ilksel ve evrensel gerçekliktir. O, varlığın ve yokluğun ötesinde, her şeyin kaynağıdır. Tao'dan, varoluşun aşamaları ortaya çıkar:

- **Tao'dan:** bir (bütünsel birliği temsil eder) doğar.
- **Bir'den:** iki (yin-yang, zıtlıkların ikiliği) doğar.
- **İki'den:** üç (zıtlıklar arası etkileşim ve denge) doğar.
- **Üçten:** on bin varlık (var olan her şey, kozmosun sonsuz çeşitliliği) ortaya çıkar.

Taoizm'e göre varlık, sabit ya da durağan değildir; sürekli bir **"oluş" ve "akış" hâlidir**. Her şey sürekli değişim ve dönüşüm içindedir. Ayrıca Taoizm, **"boşluğun"**, varlık kadar hatta varlıktan daha da gerçek ve önemli olduğunu vurgular. Bunun en güzel ifadesi şudur: **“Kabı faydalı yapan boşluğudur.”** Yani bir kâsenin asıl işlevi, içindeki boşluk sayesinde bir şeyler alabilmesidir.

Dolayısıyla Taoizm için: **Varlık, dolulukla değil, boşlukla, akışla ve dengede kalmakla mümkündür.**

Budizm: Varlık Yoktur, Yalnızca Oluş Vardır

Gautama Buda'nın metafiziği, varlık konusunda oldukça radikal bir duruş sergiler. Budizm'in temel öğretileri şunlardır:

- **Her şey geçicidir (anicca):** Hiçbir şey kalıcı değildir, her an değişir.
- **Hiçbir şey sabit bir varlığa sahip değildir (anatta):** "Ben" ya da "ruh" gibi kalıcı bir öz ya da töz yoktur.
- **Acı, bu sabitlik yanılgısından doğar (dukkha):** Geçici olan şeylere kalıcıymış gibi bağlanmaktan acı çekeriz.

Budizm'e göre varlık, sürekli değişen, doğan ve yok olan, durmaksızın devam eden bir **süreç** tir. "Sen diye bir şey yok, sadece 'senlik' deneyimi var" derler. Her şey birbirine bağımlıdır (**pratityasamutpāda – bağımlı ortaya çıkış**). Yani hiçbir şey tek başına, kendiliğinden var olmaz; her şey diğer şeylerin varlığına bağlı olarak ortaya çıkar.

Kısacası: **Varlık bir öz değil, bir ilişkidir; bir akış ve birbirine bağlı bir oluş sürecidir.**

Hint Vedanta: Varlık, Brahman'dır

Hint felsefesinin en büyük ekollerinden **Vedanta**'ya göre, gerçek olan sadece ve sadece **Brahman'dır**. Brahman, evrenin ezeli ve ebedi bilinci, mutlak ve aşkın gerçekliğidir. Bu dünyaya ait her şey (algıladığımız nesneler, hatta "ben"liğimiz bile) **Maya** adı verilen bir illüzyon, bir yanılsamadır.

Vedanta'nın en temel ve poetik eşitliklerinden biri şudur: "**Sen O'sun**" (**Tat Tvam Asi**). Bu, senin bireysel özünün (**Atman**) ile evrensel gerçeklik olan Brahman'ın aslında aynı olduğu anlamına gelir.

Vedanta, Platon'un İdealar Kuramı'na benzer şekilde, duyusal olanın sahte ya da yanıltıcı olduğunu söyler. Ancak burada hakikat sadece "düşünce" ya da soyut bir "İdea" değil, aynı zamanda **mutlak bir bilinç hâlidir**. Varoluşun nihai amacı, bu yanılsamalardan kurtulup Atman'ın Brahman ile birliğini deneyimlemektir.

Zen: Varlık? Hah! Ne Komik

Zen Budizmi, varlık sorusunu mantıksal bir çıkarımla değil, doğrudan deneyimle ele alır. Hatta varlık sorusunu, Batılı anlamdaki bir felsefi soru olarak görmez ve onu bir nevi "sabote eder."

Bir Zen ustasına "Var mısınız?" diye sorsanız, muhtemelen size şöyle cevap verecektir: "**Bambu rüzgarda eğilir**" ya da "**Bir dağ sadece bir dağdır.**"

Zen, kelimelerle, kavramlarla ve mantıkla varlığa tam olarak ulaşamayacağını iddia eder. Çünkü: **kelime = kavram = sınırlama**. Varlık, zihnin kategorilerine sığdırılamayacak kadar aşkın bir deneyimdir.

Zen'in en sevdiği yöntemlerden biri **koanlardır**: Mantıksız görünen, akıl yürütmeyi bozan, zihni "patlatan" bilmeceler.

- "Alkış sesi iki elle olur. Peki tek elle alkış sesi nasıldır?"
- Cevap yok, çünkü amaç akla uygun bir cevap bulmak değil, zihni mantıksal çıkmazlara sokarak bir anda aydınlanmayı (satori) sağlamaktır.

Zen'in bu sorulara cevabı adeta şudur: Soru saçma, çünkü varlığı kavramsal olarak tanımlama çabası da saçma. **Yani: Varlık, kavranmaz; yaşanır. Doğrudan deneyimlenir.**

İslam Felsefesi: Varlık, Mümkün ile Vacip Arasında Bir Dava

İslam filozofları, Aristotelesçi geleneği kendi teolojik ve felsefi sistemlerine entegre ederek varlık üzerine derinlemesine düşünmüşlerdir.

İbn Sina: Varlık, Mahiyet ve Zorunlu Varlık

İbn Sina, Aristoteles'i alır ve İslam felsefesinin destansı bir düşünürü haline getirir. Ona göre **varlık üçe ayrılır**:

1. **Vacibü'l-Vücud (Zorunlu Varlık)**: Kendi varlığı zorunlu olan, başka bir sebebe ihtiyaç duymayan varlık. Bu, **Allah**'tır.
2. **Mümkün Varlık**: Varlığı da yokluğu da mümkün olan varlık. Bunlar, var olmak için başka bir sebebe ihtiyaç duyan şeylerdir (sen, ben, ağaç, yıldızlar).
3. **Mümteni Varlık (İmkansız Varlık)**: Hem var olması hem de yok olması mümkün olmayan varlık. Mantıksal olarak var olamayacak şeylerdir (örneğin: kare üçgen, evli bekar).

İbn Sina'ya göre her mümkün varlığın varlığı bir "sebepe zinciri"yle açıklanır. Ancak bu zincir sonsuza kadar gidemez; çünkü o zaman hiçbir şey var olamazdı. Bu nedenle, en başta, varlığı kendinden olan, tüm varlık zincirini başlatan zorunlu bir varlık olmalıdır: **Vacibü'l-vücut**.

İbn Sina ayrıca **varlık ve mahiyet (öz/ne olduğu)** arasında önemli bir ayırım yapar:

- **Mahiyet:** Bir şeyin "ne olduğu"dur (örneğin: at = dört bacaklı, otçul, memeli bir hayvan).
- **Varlık:** Bir şeyin "olup olmadığı"dır. Mahiyet bir kavram olarak zihinde var olabilirken, dış dünyada var olmayabilir (mesela: ejderha mahiyeti zihinde vardır, ama dış dünyada varlığı yoktur).

Yani: "**Her kavranan şey var değildir,**" ama "**Her var olan, bir şekilde kavranabilir.**" Bu ayırım, felsefe tarihinde çok etkili olmuştur.

İbn Arabi: Varlık Bir Tanedir, Gerisi Yansımadır

İbn Arabi, varlık meselesini teolojik bir boyut taşıyarak bambaşka bir noktaya taşır. Ona göre: "**Varlık birdir. Çokluk, sadece tezahürdür.**"

Bu anlayışa **Vahdet-i Vücut (Varlığın Birliği)** denir. Tüm varlıklar (sen, ben, yıldızlar, taşlar, her şey...), aslında **Allah'ın farklı suretlerdeki tecellisidir**, yani aynı hakikatin yansımasıdır. "Sen O'nsun ama bunu bilmezsin" ifadesi, insanın kendi özündeki ilahi varlığı keşfetmesi gerektiğini vurgular.

İbn Arabi'ye göre, dış dünyadaki çokluk sadece bir görünüş oyunudur. Aslolan tek bir varlıktır: **el-Hakk (Mutlak Hakikat, Allah)**. Metafizik burada adeta teolojik bir dansa dönüşür:

- Bilmek: Varlığını bilmek.
- Varlığını bilmek: Allah'ı tanımak.
- Ve o zaman en temel felsefi soru "Ben kimim?" değil, "**O kim?**" ya da "**Asıl olan nedir?**" haline gelir.

Meşşailer, İşrakiler ve Kelamcılar: Varlık Müsameresi

İslam felsefesi içinde varlık konusunda farklı ekoller gelişmiştir:

- **Meşşailer (İbn Sina ekolü):** Varlık, akıl ve mantık yoluyla açıklanır, nedensellik önemlidir.
- **İşrakiler (Sühreverdî ekolü):** Varlık, akıl kadar sezgi ve "ışık" kavramıyla açıklanır. Sühreverdî'ye göre "**Varlık, nurdur. Her nur, daha yüce bir nurdan yansır.**" Burada varlık, hiyerarşik ve aydınlık dereceleri olan bir varlıktır. En karanlık, en az var olandır; en aydınlık ise Tanrı'nın Zatıdır.
- **Kelamcılar (özellikle Eş'arîler):** Daha radikal bir yaklaşıma sahiptirler. Onlara göre **evren, anbean Allah tarafından yeniden yaratılır**. Bu, sürekli bir ilahî iradenin tecellisidir. Nedensellik (bir olayın diğerini zorunlu kılması) yoktur; sadece Allah'ın her an "**Kün!**" (Ol!) demesiyle olaylar ve varlıklar ortaya çıkar. Şeylerin varlığı, Allah'ın sürekli yaratımına bağlıdır.

Modern Epilog: "Varlık Yok mu? Belki de Simülasyondayız"

Ortaçağ düşüncesi varlığın doğasını kutsal metinler ve mantıkla çözmeye çalışırken, Aydınlanma ile birlikte varlık sorusu daha şüpheci ve birey merkezli bir hal almıştır.

Descartes, meşhur "**Düşünüyorum, öyleyse varım**" (Cogito, ergo sum) ifadesiyle, kendi düşünce yeteneğini varoluşunun tek şüphe götürmez kanıtı olarak görür. Ancak bir adım sonra sorar: "Ya bu düşünceyi bana şeytani bir varlık yüklüyorsa? Ya gerçek sandığım her şey devasa bir aldatmacaysa?" Modern metafizik, bu şüphecilikle dopdoludur.

- "Gerçek var mı?"
- "Evren bir simülasyon olabilir mi?" (Günümüz popüler bilim ve felsefesinin sıkça sorduğu bir soru)
- "Varlık, sadece bilincin ürünü mü?"

George Berkeley ise tam tersi radikal bir idealizmle çıkar ortaya: "**Algılanmak, var olmaktır**" (**Esse est percipi**). Ona göre, bir şeyin var olması için algılanması gerekir. Yani, kimse görmüyorsa ormanda devrilen ağaç gerçekten ses çıkarmaz; çünkü varlığı algılanmasına bağlıdır.

Ve **Immanuel Kant**, varlığı ikiye ayırarak bu tartışmaya yeni bir boyut getirir:

- **Numen (Şeyin Kendisi)**: Dış dünyadaki nesnelerin kendisi, özü. Bu, bizim doğrudan bilemeyeceğimiz, deneyimleyemeyeceğimiz bir alandır.
- **Fenomen (Görüntü)**: Şeylerin bize görüldüğü hali, yani zihnimiz tarafından algılanan ve yorumlanan şekli. Bizim bilebildiğimiz ve deneyimleyebildiğimiz tek şey budur.

Yani Kant'a göre: "**Varlık varsa da, biz ancak onun gölgesiyle yetiniriz.**" Varlığın gerçek özüne asla doğrudan ulaşamayız.

Varlık Var da, Anlayan Yok

Varlık sorusu, insanlık tarihi boyunca filozofları meşgul etmiş, her dönemin ve coğrafyanın kendi kültürel ve entelektüel dokusuyla harmanlanarak farklı cevaplar bulmuştur:

- **Platon:** Varlık, soyut ve mükemmel **ideadır**.
- **Aristoteles:** Varlık, **çok anlamlıdır** ve somut nesnelerde kategorize edilir.
- **İbn Sina:** Varlık ile mahiyet ayrıdır; **zorunlu ve mümkün varlıklar** vardır.
- **İbn Arabi:** Varlık **tektir**, çokluk sadece bir yansımadır.
- **Sühreverdî:** Varlık, **ışık** dereceleridir.
- **Kelamcılar:** Varlık, Allah'ın **sürekli iradesinin** bir tecellisidir.
- **Modernler:** Varlık, zihinsel bir hayal, bir simülasyon ya da sadece **bilincin bir ürünü** olabilir.

Şimdi sen soruyorsun: "Varlık var mı?"

Ben de diyorum: "**Sorduğuna göre, sen varsın. Ve sorabildiğine göre, soru da var. Şimdilik bu yeterli mi?**"